

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

(Prof. Dr. Muhammed Nur DOĞAN Armağan Sayısı)

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number:

Cilt: 2 Sayı: 1 Şubat 2019

ss. 340-352

Makalenin Geliş

Tarihi

13/02/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

24/02/2019

Yayın Tarihi

28/02/2019

BİYOĞRAFİ YAZMA AÇISINDAN LATİFİ VE İBNÜ'L-EMİN MAHMUD KEMAL İNAL ÜZERİNE BİR MUKAYESE*

Bülent ŞİĞVA¹

ÖZET

Türk edebiyatı tezkire geleneği içerisinde 16. yüzyıl tezkirecilerinden Latîfi, (ö. 1582) Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzemâ isimli tezkiresiyle bu alanda önemli bir yer edinmiştir. Klasik tezkire geleneğinin özelliklerini sergileyen Latîfi, şairler hakkında objektif değerlendirmelerde bulunması açısından da dikkate değerdir. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal tarafından tezkire geleneğinin son örneklerinden biri olarak kaleme alınan Son Asır Türk Şairleri adlı eser de klasik tezkire anlayışını sergilemesinin yanı sıra modern biyografi anlayışına yaklaşması açısından önemlidir. Bu iki eserden hareketle tezkire ve biyografi türünün hemen hemen aynı amaca hizmet ettikleri görülmektedir. Bu iki tür arasında kişileri ele alış, içerik ve şekil yönünden farklılıkların olması iki türü birbirinden ayıran en önemli noktalaradır. Bu makalede tezkire ve biyografi türü hakkında bilgi verilerek Latîfi Tezkiresi ile Son Asır Türk Şairleri isimli eser kısaca tanıtıldıktan sonra bu iki eser içerik, yöntem, dil ve üslup açısından mukayese edilmiştir. İki eserin farklarına ve benzer yönlerine, günümüz okuyucusunun dikkati çekilmeye çalışılmıştır.

* Bu makale "04.05.2009-05.05.2009 tarihleri arasında Kayseri'de düzenlenen IV. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Hatırasına)"nda sunulan tebliğin genişletilmiş şeklidir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı A.B.D, bulent_25_24@hotmail.com ORCID: 0000-0002-7447-9064

Her iki eser de devrinde büyük rağbet görmesine rağmen aynı zamanda eleştiri oklarından kurtulamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Lâtîfî, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, tezkire, biyografi, mukayese

A COMPARISON ON LATIFI AND IBNUL EMIN MAHMUD KEMAL İNAL IN TERMS OF WRITING BIOGRAPHIES

ABSTRACT

As one of the writers within the tradition of “collection of biographies” in 16th, Latîfî got a foothold with his work titled “Tezkiretü’ş-Şu’arâ and “Tabsiratü’n-Nuzemâ”. Setting out the features of classical “collection of biographies”, Latîfî is also remarkable in terms of his objective evaluations about poets. His work, "Son Asır Türk Şairleri", which is considered to be one of the last examples of the traditional biography collection by Ibnul Emin Mahmud Kemal İnal, is significant for approaching the modern perception of biography collection along with displaying the classical perception of biography collection. When these two works are taken into account, it is obviously seen that “the collection of biographies” and “biography” pretty well serve for the same purpose. That there are differences in terms of handling the characters, theme and form between these two genres are the most significant points differentiating between them. In this article, after the works “Latîfî’s collection of biographies”(Latîfî Tezkiresi) and “ The Last Century Turkish Poets”(Son Asır Türk Şairleri) are briefly introduced by giving information about the genres of “collection of biographies” and “biography”, these two works are compared in terms of theme, form, language and tone. It is endeavored to take today’s readers’ attention to the differences and similarities of the works. Though both works found approval in their era, they could not get rid of the arrows of criticism.

Key Words: Latîfî, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, collection of biographies, biography, comparison.

GİRİŞ

Tezkire, Arapça *zîkr* kökünden türemiş bir kelime olup “*hatırlamaya vesile olan şey*” demektir. Kelime, bu sözlük anlamından hareketle çok çeşitli manalarda kullanılmıştır: “*küçük mektup, pusula; bir iş için izin verildiğini bildiren veya bir hususu ispata yarayan resmî belge; askerlik görevinin bittiğini bildiren belge; aynı şehirde resmî daireler arasındaki yazışma pusulası, makamlar arasında gidip gelen kısa yazı.*” (Ayverdi, 2011: 1252) *Tezkire*, terim olarak, belli bir meslekte tanınmış kişilerin, başta şairler olmak üzere,

velilerin, hattatların, mimar ve musiki ustalarının, hatta usta bir çiçek yetiştiricisinin hayat ve sanatından söz eden bir edebî türün adı olmuştur. Bu anlamıyla kelime, Osmanlı toplumu içerisinde yaratıcılığı ile ön plana çıkan ve toplumun maddi ve manevi kültürüne katkıda bulunan kişilerin biyografik bilgilerini ortaya koyan, devrin edebiyat eleştirisi örneklerini de bulabileceğimiz bir bakıma edebiyat tarihi görevini ifa eden bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır (Karataş, 2001: 435; Olgun, 1973: 174; Mermer ve Koç Keskin, 2005: 109).

Tezkire, Arap edebiyatında doğup Fars edebiyatı kanalıyla Türk edebiyatına geçmiştir. Herat ekolü tezkireleri olarak isimlendirilen Molla Câmî'nin Baharistan'ı, Devletşah b. Alaü'd-devle'nin Devletşah Tezkiresi (1487) ve Ali Şîr Nevâyî'nin Mecâlisü'n-Nefâis'i (1491) Osmanlı coğrafyasında yazılan tezkirelere modellik etmiş olmaları açısından önemlidirler.

Anadolu'da şairler tezkiresi olarak ilk örnek Sehî Bey'in Heşt-Behişt adlı eseridir. Sehî Bey ve onu izleyen ilk dönem tezkireciler Herat ekolü tezkirelerini örnek almışlarsa da bu, bir özentinin sonucu değil, bir ihtiyacın cevabıdır. Çünkü artık 16. yüzyıla kadar gelişimini devam ettiren hatta en zirve noktasına ulaşmış divan şiirinin temsilcilerini bir araya getirme, onları tanıtmaya ihtiyacı ortaya çıkmıştır (İsen, 2010:86).

Sehî Bey'den sonra Latîfi ve Âşık Çelebi Herat ekolü tezkire geleneğinden farklı bir tarz oluşturma yoluna gitmişlerdir. Bu, diğer yüzyıllarda kaleme alınacak tezkirelerde farklı yaklaşımların ve metotların uygulanmasını da beraberinde getirmiştir. Kısacası Türk tezkire geleneği, Arap ve Fars edebiyatları öncülüğünde gelişmiş olmasına rağmen uzun ve istikrarlı bir Osmanlı Devleti'nin varlığından dolayı 20. yüzyıla kadar kesintiye uğramadan şekil ve içerikle alakalı farklı uygulamalar tecrübe edilerek güzel ve başarılı örnekler vermiştir.

Tezkireler, genellikle mukaddime denilen bir önsözle başlar. Bu bölümde Allah'a hamd ve peygambere dua edildikten sonra sebep-i telif kısmına gelinir. Bu kısım tezkire yazarının, şiir ve şaire yönelik değerlendirmelerinin yer aldığı, eserini oluştururken nasıl bir yöntem izlediğini anlattığı bölümdür. Bu bölüm aynı zamanda tezkire yazarının poetika denemesidir.

Mukaddimededen sonra biyografiler kısmı başlar. Biyografi kısmında, şairlerin doğum yeri, adı, lakabı, öğrenim durumu, meslek veya makamı, hocaları,

ölüm tarihi, mezarının yeri, edebî kişiliğiyle ilgili değerlendirmeler, eserleri ve eserlerinden örnekler yer alır. Bu kısım tezkire yazarına göre uzayıp kısalabilmektedir.

Tezkirelerin sonunda da hatime adı verilen bir sonuç kısmı vardır. Bu bölümde eserin ne zaman tamamlandığı bilgisi yer alır. Hatime bölümü aynı zamanda tezkirecinin, eserini yazarken hangi sıkıntılarla karşılaştığını, çeşitli sebeplerden dolayı tezkiresini istediği gibi oluşturamadığını ifade ettiği, eserinin okuyucular tarafından kabul görmesi için Allah'a dua edip okuyucularından beklentilerini sıraladığı kısımdır.

Biyografi; bir sanatçının, yazarın ya da meşhur bir insanın hayat hikâyesini anlatan yazı veya eserdir. Biyografilerde kişinin hayat hikâyesinin yanında hayatına etki eden çevre ve insanlar, şahsiyetini şekillendiren her türlü ayrıntı, eserleri, hizmetleri ve etkileri de anlatılır. Biyografisi yazılan kişinin çevresini, devrini, hayatını incelemek titiz ve uzun bir çalışmayla mümkün olabilir. Bir biyografide olayların ve ayrıntıların ortaya konuluşunda tarafsızlık, ifadede açıklık ve sadelik esastır (Karataş, 2001: 73).

Tezkire ve biyografi için verilen bilgilerden hareketle her iki türün de hemen hemen aynı amaca hizmet ettiği görülmektedir. Bu iki tür arasında kişileri ele alış, içerik ve şekil yönünden farklılıkların olması iki türü birbirinden ayıran en önemli noktalarır.

Latîfi Tezkiresi 1546 yılında tamamlanmış ve Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur. Türk edebiyatında Anadolu sahasında Sehî Bey'in tezkiresinden sonra kaleme alınmış tezkirelerden biridir. Latîfi, bizde türle ilgili olarak ilk kez tezkire adını kullanan yazardır.

Latîfi Tezkiresi; mukaddime, üç fasıl ve hatime bölümlerinden oluşmaktadır. Mukaddime kısmının önemi şiire ve şaire yönelik değerlendirmelerden gelmektedir. Eserine aldığı şairlerin seçiminde kullandığı ölçütler ve onları değerlendirme yöntemleri dikkate değerdir. Bu hâliyle mukaddime, edebiyatımızın önemli poetika örneklerinden biri olma vasfını taşımaktadır (Canım, 2000: 17). Mukaddimededen sonra gelen fasılların ilkinde Anadolu'da yetişen ya da sonradan buraya yerleşen 13 "şeyh şair"e yer verilmiştir. İkinci bölümde sultan ve şehzadelerden şair olanlar yer alır ki burada toplam yedi şair görmekteyiz. Üçüncü bölümde ise II. Murad devrinden başlayarak eserin yazıldığı yıla kadar Osmanlı devleti sınırları içinde yetişmiş ve Türkçe şiirleriyle tanınmış üç yüzün üzerinde şair yer alır.

Latîfi, eserinde alfabetik usulü ilk kez kullanmakla kalmamış her harf içinde ayrıca üç harfe kadar bir sıralama yapmıştır. Tezkiredeki toplam şair sayısı 334'tür. Şairler hakkında isabetli eleştiri ve değerlendirmeler ihtiva etmesinin yanı sıra verdiği doğru bilgiler bakımından da oldukça önemli bir tezkiredir. (Kılıç vd. 2009: 36-37)

İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal tarafından Kemâlü's-Şuarâ ismiyle kaleme alınan eser, tezkire geleneğinin son örneklerinden biri olarak sayılmış ve 1942 yılında ilk basımı yapılırken Son Asır Türk Şairleri ismi verilmiştir. Fatin Tezkiresi'nin zeyli olan eser, son dönem şairleri hakkında bilgi vermesi, zaman zaman başka kaynaklara başvurarak iktibaslar yapması, belgeler göstermesi bakımından dikkate şayandır.

Eserin mukaddime bölümünde tezkirelerde gördüğümüz konulara değinilmiştir. Bu bölümde yazar, kendisine kadar yazılan tezkireler hakkında kısaca bilgi vermiştir. Fatin Efendi'den sonra şairler tezkiresi tertip edilmediğini, tezkire yazma teşebbüslerinin çeşitli nedenlerden dolayı neticesiz kaldığını dile getirerek son yıllarda yetişen şairlere dair malumat elde etmenin imkânsız bir hayal oluşunu "... edebiyat ve târih-i edebiyat ile tevaggul edenler, üç yüz sene evvel gelen şairlere dair – mümkün mertebe – malumat alabildikleri halde beş on sene evvel yaşayan bir şaire dair menba'-i malumat bulamıyorlar." (İnal, 1999: 3) diyerek ifade etmiştir.

Mahmud Kemal İnal, eserini yazarken karşılaştığı zorlukları, bilgi alabilecek kişilerin kendisini nasıl zor durumlara düşürdüklerini ve zaman kaybına yol açtıklarını; ama yine de bu eseri ortaya koymanın gerekliliğini mukaddime bölümünde çok detaylı bir şekilde anlatmıştır.

Farklı kişilerden şair ve şiire yönelik değerlendirmeler aktardıktan sonra kendisinin düşüncelerini dile getirmiştir. "*Her güzel şey şüirdir. Her güzel şeyi hisseden ve ettiren şairdir*", "*Ruhun münbasit, yahud munkabız olduğu her şeyde şüir vardır. Şair, o şüiri görüp başkalarına da gösterebilendir.*" (İnal, 1999: 19) gibi cümlelerle şiir ve şaire dair düşüncelerini belirtmiştir. Eserini oluştururken nasıl bir yol izlediğini, şairler üzerine değerlendirmelerinde nasıl davrandığını, şairlerin biyografilerinde ne gibi inisiyatifler sergilediğini ifade ederek eserinin edebiyat âlemi için faydalı olması ve okuyucularının kendisini hayırla yad etmesi emeliyle mukaddime kısmını bitirir. Biyografi kısmı olarak kabul edilen bölümde ise alfabetik olarak 574 şair sıralanmış ve bunlarla ilgili bilgiler verilmiştir.

Latîfi Tezkiresi ve Son Asır Türk Şairleri adlı eserlerin kısa tanıtımlarından sonra şimdi bu iki eseri, tezkire geleneği ve nesir özellikleri açısından değerlendirmeye geçebiliriz. Her iki eser, şairler için verilen bilgiler, ele alınan hususlar, ifade tarzları, dil özellikleri, kullanılan terimler, müelliflerin anlattıkları şairlerin eserlerinden seçtikleri örnek metinlerde ön plana çıkan özellikler açısından mukayese edilmeye çalışılacaktır. Son olarak Klasik tezkirecilik açısından Latîfi, modern biyografi açısından İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

LATİFİ TEZKİRESİ VE SON ASIR TÜRK ŞAİRLERİ ÜZERİNE MUKAYESE

a. İçerik ve Yöntem Açısından Mukayese

Her iki esere de bakıldığında, müelliflerin şairlerle ilgili değerlendirmelerinde genel olarak objektif davrandıkları görülüyor. Mahmud Kemal İnal, özellikle hayatta bulunan şairler ve eserleri üzerine uzun uzadıya açıklamalar yapmaktan sakınmıştır. Çünkü en küçük bir tenkidi bile hazmedemeyen kişilerin kendisine güceneceklerini düşünerek (İnal, 1999: 20) böyle bir durum sergilemekten mümkün merteye geri durmuştur. Bir sebebi de şairlerin edebi tekâmül içerisinde bulunmalarındadır. Yapılacak bir tenkitin, şairin edebi tekâmülünü sekteye uğratabileceği düşüncesinden dolayı bundan uzak durmuş olabilir.

Latîfi Tezkiresi'nin geneline bakıldığı zaman ancak bir iki şaire yönelik olumsuz eleştirilerin yapıldığı tespit edilmiştir. Latîfi, bu eleştirileri yaparken düşündüğünü söylemekten asla çekinmeyen bir mizaç sergilemiştir. Latîfi; şairlerin gerçek kıymetlerini, mevkileri ne olursa olsun, açıkça ve çekinmeden belirtmiş, koyduğu ölçütlerle her şaire layık olduğu kadar kıymet vermiştir. Latîfi'nin şairler için getirdiği bu "ölçüt" fikri Mahmud Kemal İnal'da da görülmekle birlikte duygusallığa varan bir tutum sergilediği de görülmektedir. *"Objektif olma gayretlerine rağmen İbnülemin'in tam manası ile neslinin son temsilcisi olduğuna, ele aldığı şahıslar hakkındaki değerlendirmeleri şahittir. Bu şahıslardan bazılarının hayat hikâyelerini en hurda teferruatına kadar verirken, bazılarına aynı itinaı göstermez... İbnülemin'in hususi üslubu-ki bu imlasına kadar sirayet etmiştir- geleneğin sıcak, sevimli, nükteli, insanı hemen saran; buna karşılık şairlik ve şiirlerin değerlendirilmesinde objektif olmaktan çok duygusallığa varan bir tutum sergiler. Kızdığı veya sevdiği kişileri bu üslup içinde tanımak çok kolaydır."* (Erverdi vd. 1998: 35).

Latîfi Tezkiresi'nde her şair hakkında bulunabilen birçok bilginin gerektiği ölçüde verilmesine gayret edilmiştir. Mahmud Kemal İnal ise Ziya Paşa, Namık Kemal gibi daha önce haklarında çeşitli yazılar yazılan kişilerin biyografilerini kısa tutma yoluna gitmiştir. Son Asır Türk Şairleri'nin diğer bir farkı da aruzla yazan şairlerin yanında hece şairlerini de içerisinde barındırmasıdır. Bu iki eserin mukaddimelerinde dikkatimizi çeken diğer bir fark ise Latîfi Tezkiresi besmele, hamdele ve salvele ile başlarken Son Asır Türk Şairleri'nde bunun olmamasıdır. Bu durum, batıya yönelerek eski kültürden kopma ve kültürel erozyona uğramaktan kaynaklanmış olabilir. Ayrıca modern biyografi yazma geleneğine yakınlaşmanın bir sonucudur. Her iki eserde de şairler alfabetik olarak sıralanmasına rağmen Mahmud Kemal İnal zeyl yaparak bu alfabetik sıralama düzenini mecburi olarak bozmak zorunda kalmıştır. Bu durumu, İnal şu şekilde açıklama gereği duymuştur: *“Tab’ı esnâsında müsveddeleri bulunamayıp bilâhare tesadüf olunanlarla, -harf sırası geçtikten sonra müracaat edenlerin tercüme-i hâllerini ve manzûmelerini zeylen derce mecbûr oldum.”* (2013: 2582)

İki eser arasındaki diğer bir fark ise Mahmud Kemal İnal'ın “Kendime Dair” başlığı atarak kendi hayat hikâyesine yer vermiş olmasıdır. Lâtîfi Tezkiresi'nde böyle bir durum yoktur. Lâtîfi Tezkiresi “Hatime” kısmı ile tamamlanırken, Son Asır Türk Şairleri eseri bazı kişiler tarafından yazılmış takrizler kısmıyla hitama erdirilir.

Latîfi, tezkiresinin biyografi kısmında bilgi vereceği kişi, divan şiirinin önemli isimlerinden biri ise veya önemli devlet makamlarından birinde görev alıyorsa daha ilk cümlelerinde pek çok övücü sıfata yer verip onun önemini daha başlangıçta vurgulamaya çalışmıştır. *Der-Zikr-i Sultânu’ş-Şu’arâ ve Bürhânü’l-Bülegâ A’ni Merhûm ve Magfûrun-leh Hazret-i Ahmed Paşa, Ma’şer-i Şu’arânun Kâmilü’z-zâtı ve Gürûh-ı Nuzemânun Sütûde-sifâtı Melikü’ş-Şu’arâ A’ni Merhûm ve Magfûr Mevlânâ Necâtî* gibi başlıklarla daha ilk etapta bu kişilerin önemini okuyuculara verme gayretinde olmuştur. Aynı şekilde ele aldığı kişi hayatta değilse mahlastan sonra ona rahmet dileyen bir dua cümlesi eklemiştir. Mahmud Kemal İnal ise ele aldığı kişinin sadece ismini zikrederek başlığını oluşturmuştur.

Her iki eserde de şairlerle ilgili ismi, lakabı, nereli olduğu, kimin oğlu olduğu, babasının hangi görevlerde bulunduğu, eğitim durumu, hangi makamlarda bulunduğu, ölüm tarihi ve mezarının yeri üzerine bilgiler verilmiştir. Latîfi'nin, Nişânî Mehmed Paşa için verdiği *“Vilâyet-i Karamandan ve Monlâ*

Hudâvendigâr neslindendir. Cihet-i tadrîsden nişancı olmuşlar ve hizmet-i nişân ile zî-şân olup kadr ü ünvan bulmuşdur. Ba'dehû Sultân Mehmed Hâna vezîr-i müşîr olup Nişâncı Paşa demekle şöhret tutup ünvan buldılar. Nişânî tahallus itmege vech oldur. Âkîbet yeniçeri zümresi tuğyân itdükde kul elinde öldiler..." (Canım, 2000: 528) bilgisi ile İbnülemin'in Avnî Bey için "Hüseyn Avnî Bey, Yenişehir Fenar eşrafından, Mirü'l-ümera rütbesini haiz Bekir Paşa'nın oğludur. Takriben 1242-1243 (1826-1828) senelerinde doğdu. Fadıl-ı meşhur Abdurrahman Sami Paşa, Tırhala Mutasarrıfı iken Bekir Paşa, kethüdalık hizmetinde bulunduğu Avnî Bey, Fadıl-ı müşarünileyhten tahsil-i marifet etti. Sami Paşa'nın Vidin Valiliği'ne tayininde kitabetle hizmetinde istihdam ve 1270 (1853-1854)de rütbe-i rabia ile taltif olundu. Sır katibi Mustafa Nuri Paşa'nın 1276 (1859-1860)da Bağdat Valiliği'ne ve Irak Müşirliği'ne tayininde divan katibi olup birlikte gitti. İstanbul'a avdetinden sonra hangi memuriyetlerde bulunduğu tahkik edilemedi... 15 Zilhicce 1301 (6 Ekim 1884)de vefat etti. Vasiyeti mucibince Bahariye Dergahı'nda zevcesinin merkadine defnolundu." (İnal, 1999: 190-192) ifadeleri bu benzerliği yansıtan birer örnektir.

Mahmud Kemal İnal, şairlerle ilgili doğum yeri ve tarihi bilgisine yer verirken Latîfi Tezkiresi'nde özellikle doğum tarihi üzerine takvime dayalı bir tespiti yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Bu bilgilerden sonra her şair için yapılmamakla birlikte şairlerin ön plana çıkan kişilik yapıları ve fiziksel görünümüne dair dikkatler sunulur. Şairin edebi kişiliğine yönelik değerlendirmeler genellikle yaratılışında şiir kudret ve yeteneğinin bulunup bulunmadığı ve şairlik mizacının genel niteliklerinin tanıtımı üzerinedir.

Latîfi Tezkiresi ve diğer birçok tezkirede şairlik kabiliyeti, genellikle olumlu çağrışımlara sahip kelimelerle zikredilir. Şairin yaratılış halini, sanat mizacını ve yeteneklerini ifade etmek için başta "tab" olmak üzere *kudret, kuvvet, kâdir, tabiat, iktidar* vb. kelime ve bunlarla yapılan tamlamalar tezkirelerde geniş yer tutar. Bu özellik Latîfi Tezkiresi'nde de görülmektedir. "Cevâhir-i nazm-ı kelâmda üstâd-ı mâhir ve bâb-ı ilm ü maârifde enva'-ı ulûm ve aksâm-ı fûnûna kâdir id", (Canım, 2000: 155) "Tab'-ı pâkinde hayli letâfet ü selâkat ve şîr-i şîrininde sanayi' ü selâset vardur.", (Canım, 2000: 228) "Hûb hattât ve pürma'rîfet ve pâk-tab ve sâhib-i fazîletdür." (Canım, 2000: 308) gibi ifadeler Latîfi Tezkiresi'nde çokça yer almaktadır. Yine şiir, beyit, nazım, üslûp üzerine *hoş, nazik, rengîn, fasih, latîf* vb. kelimeler ile tamlamalar kurularak hem şiirin güzelliği hem de şairlik yönünün kuvvetli oluşu ifade edilmiştir. Bu değerlendirme kısmı Latîfi'nin seçtiği şaire göre değişmesine rağmen oldukça uzundur.

Mahmud Kemal İnal'de ise kişinin şairlik ve şiirlerine yönelik değerlendirmeler bir iki cümle ile geçirilmiştir. “*Edib, terbiyeli, halim, dil-nüvâz bir şair-i mâhir idi... Şiiri gıda-yı ruh addetmişti. Dahil olduğu mecliste söz söylemezdi. Şiir okurdu, okumaktan zevk-yâb olurdu...*”, (İnal, 1999: 275) “*Fazilet-i ve hulkiyyesi kendini tanıyanlarca müsellemdir. Eski ve yeni tarzlarda –bilerek- şiir söyleyen ve her vadede şiir söylemeğe muktedir olan mütehayyizân-ı şuarâdandır.*”, (İnal, 1999: 281) “*Nazik, dil-nüvâz, kâdir-dân, vazife-şinâs, mütetebbi, müdekkik bir edibdir.*” (İnal, 1999: 292) gibi birkaç cümle ile şaire yönelik değerlendirmelerde bulunmuştur.

Bu değerlendirmeler yapılırken her iki eserde de şairle ilgili anekdotlara yer verilmiştir. Mahmud Kemal İnal, şairin kendi ağzından hayat hik'yesini ya da onu tanıyan çok yakın birisinin ifadelerini eserine koyarak birincil kaynaklara yönelmeye çalışmıştır. Mahmud Kemal İnal'ın “*Bazı şairlerin bizzat yazdıkları tercüme-i hâllerini aynen derc ettim. Herkes, kendini elbette başkasından iyi bilir.*” (1999: 21) ifadeleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Latîfi ise ele aldığı şaire yönelik uzun ve dikkatli bir inceleme ve araştırma yaparak birçok eser tarayarak kanaatlerini ortaya koymuştur. “... *Bu sebîl sebebiyle nâmların ihyâ ve tezekkürlerin bu tezkire ile mücib-i du'â kıldum ve bu mukaddime minvâlince her birinün tedvîn itdüğü te'lifâtı ve tahrîr itdüğü eş'âr u ebyâtı sa'y u taleb ile bir bir buldum ve nice zaman zahmet ü meşakkat idüp cüst u cüyende ve tek ü pâyende oldum ve zebân-ı Türkîde nazm u inşâyâ müte'allık ne kadar dîvân u risâle ve makâle varsa hezâr cidd ü ikdâm ve cehd-i ihtimâm ile tetebbu u tefahhus kıldım.*” (Canım, 2000: 23) şeklindeki ifadeler, Latîfi'nin eserini hazırlarken ne kadar titiz davrandığını göstermektedir. Böylece her iki tezkireci de eserinin nesneliliğini artırmaya yönelik adımlar atmıştır.

Latîfi ve Mahmud Kemal İnal adı geçen eserlerinde şair için yapılan değerlendirmeler arasına kişinin şairlik gücünü ortaya koyan bir iki beyit serpiştirmişler ya da şiirin hangi olay sonucunda yazıldığını belirten bilgi kısmının peşine beyit alıntıları yapmışlardır. Bu beyit alıntıları birinin bir göreve gelişi üzerine yazılan şiirlerden olabileceği gibi birinin doğumu veya ölümü üzerine yazılan şiirlerden de olabilir. Aynı şekilde hayat hikâyesinin anlatıldığı kişinin ölümü üzerine farklı kişilerin yazdıkları manzumelere de yer verilmiştir. Bu şekilde nesir aralarına şiirler yerleştirilerek hem okuyucunun bilgileri içinde bunalmasında önlenmiş hem de verilen bilgilere delil gösterme

yoluna gidilmiştir. Her iki eserde de biyografi kısmı şairlerin eser adlarının zikredilmesi ve şiirlerinden örnekler verilmesi ile tamamlanır.

b. Dil ve Üslup Açısından Mukayese

Her iki eser dil ve cümle özellikleri açısından mukayese edildiğinde de bazı farklılıklar dikkati çekmektedir. Latîfi Tezkiresi'nin gerek mukaddime gerekse biyografi kısmında uzun cümleler göze çarpmaktadır. Eserde özellikle sıralı ve ki'li bağlı cümleler geniş yer tutmaktadır. Müellif, üç dilin (Arapça, Farsça, Türkçe) imkânlarından faydalanarak hem anlatımına zenginlik katmış hem de üç dile de hâkim olduğunu göstermiştir.

Cümlelerde; uzun zincirleme isim tamlamaları, daha çok sanatlı nesirde kullanılan seciler görülmektedir. Bu özellikler dilinin ağır oluşunu gösteren ifadeler gibi anlaşılabilir. Ancak Rıdvan Canım; bu özelliklere binaen ağır ve süslü bir üslûbun esere hâkim olmadığı bilakis eserin, dönemindeki diğer eserlerle mukayese edildiğinde oldukça sade ve açık yazıldığı tespitinde bulunmuştur. (2000: 31-33) Diğer taraftan Latîfi, tezkiresinde sadece sultan, şehzade ve şeyh şairleri anlattığı kısımlarda secili ve süslü bir anlatım sergilemiştir. Geri kalan şairlerin sayısının üç yüzün üzerinde olduğu düşünülürse tezkirenin oldukça büyük bir kısmının sade bir üslûpla yazıldığı hükmüne varılabilir. Eserini yazdığı yıllarda sanatlı anlatım yolunu tutmadığı için eleştirilen Latîfi, bilinçli olarak sadeliği tercih etmiştir denilebilir. Zaten biyografik bilgi verme amacı güden eserlerin de sade ve anlaşılır bir dille yazılması beklenen bir durumdur.

Şeyh Vefâ hakkında bilgi verirken yazdığı cümle ile Şair Cemîlî için yazdığı cümleler yukarıdaki hükmü desteklemektedir.

“İlm-i zâhir u bâtında câmi’ ve hazm u havsalada bahr-ı vâsi’ idi ve fezâyil-i kudsiyye ile genc-i vîrâne-i uzlet ve kemâlât-ı ünsiyye ile gencine-i keşf ü kerâmet idi” (Canım, 2000: 122).

“Türki ibârât nâzımlarından ve Türkistan şâ’irlerindendir. Elfâz u edâsı terkib-i Nevâyîdür. Nevâyî’nün üç cild divânında olan eş’ârına külliyyen kâfiye-ber-kâfiye nazîre dimişdür” (Canım, 2000: 217). Biri şeyh diğeri şair olan bu şahıslar hakkında bilgi verilirken farklı bir dil ve üslûbun kullanıldığı fark edilmektedir. Şeyh Vefa için kullanılan ifadelerde daha ağır bir dilin tercih edildiği dikkat çekmektedir.

Latîfi'nin dile hâkimiyeti, kelime hazinesinin son derece zengin oluşu, seciyi

aşırılığa kaçmadan sadece dil ve üslûbuna renk katması için kullanması açık, sade ve canlı bir üslûba sahip olduğunu gösteren delillerdir.

Mahmud Kemal İnal'ın eseri Latîfi Tezkiresi'ne göre daha kısa ve basit cümlelerden oluşmaktadır. Örneğin Mehmed Akif Ersoy hakkında yazılan şu satırlara dikkat edelim.

“On dört on beş yaşlarında iken pederi vefat etti. Müteakiben Sangüzel Mahallesi'ndeki evleri yandı. Mihnetler içinde tahsil-i ilme ikdâm eyledi. Mülkî Baytar Mektebi'ne girerek sınıfının birinciliğiyle mezun oldu. Orman ve Ziraat Nezareti'nde baytarlığa ait bir memuriyete tayin kılındı. Baytarlık işlerini teftiş için bazı vilâyâtı dolaştı. Mesleğine müteallik sair memuriyetlerde istihdam edildi... Âsâr-ı şüriyyesi Safahat ünvanı altında neşredildi...” (İnal, 1999: 131).

Farklı kişilerden ve kaynaklardan yaptığı alıntılarda cümle ve dil özelliklerinde değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu alıntılarda uzun cümleler, Arapça ve Farsça isim tamlamaları, sıralı ve bağlı cümleler kendi cümlelerine göre daha fazla görülmektedir. Örneğin Celâl Paşa'yı anlatırken Cevdet Paşa'nın Tarih-i Cevdet adlı eserinden şu alıntıyı yapmıştır: *“Her fende bahse kadir ve emsâli nâdir, şâ'ir-i mâhir ve münşi'-i celîlü'l-me'âsir olduğu halde gâyet hadîdü'l-mizac olduğundan ihnânıyle imtizac edemeyüp menem diger nîst vadîlerinde dolaşarak Bâb-ı Âlî'ce ilerleyemediğinden ba'zı zevâtın hizmet-i kitâbetiyle ta'ayyüş eylerdi”* (İnal, 1999: 299). Tabiidir ki bir yazarın kendi cümleleri ile alıntı yaptığı metnin cümleleri üslûp açısından farklı olacaktır. Maksudımız İbnülemin'in üslûbunun sadeliğini mukayeseyle göstermektir.

SONUÇ

Çalışmanın giriş kısmında “tezkire ve biyografilerde verilen bilgilerden hareketle her iki türün de hemen hemen aynı amaca hizmet ettiği, bu iki tür arasında kişileri ele alış, içerik ve şekil yönünden bazı farklılıkların olabileceği” belirtilmişti. Bu açıdan Latîfi Tezkiresi ve Son Asır Türk Şairleri'nin arasında çok ciddi farklılıklar olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan İbnü'l-Emin'in eserinin yirminci yüzyılda kaleme alınmış bir tezkire, Latîfi'nin eserinin de on altıncı asırda yazılmış bir tezkire olduğu zaten bilinen bir gerçektir. Aynı amaca hizmet eden bu iki eser arasında farklı yüzyıllarda yazılmaları, biyografi anlayışında az çok oluşan değişiklikler ve batılılaşmanın getirdiği yenilik arayışı yüzünden şairleri ele alış, değerlendiriş, içerik ve şekil yani tertip, dil ve üslup açısından farklılıkların olması kaçınılmazdır.

Yukarıda anlatıldığı üzere her iki eserde de mukaddime bulunmasına rağmen batılılaşmanın etkisiyle Lâtîfî'de görülen hamdele ve salve kısımları İbnü'l-Emin Mahmud Kemal'de bulunmamaktadır. Şairleri seçme ölçütleri bakımından benzerlikler gösteren her iki tezkirecinin seçtikleri şairleri eleştirme hususunda da ileriye gitmedikleri tespit edilmiştir. Her iki tezkireci, değerlendirmelerinde objektif bir tutum sergilemelerine rağmen İbnü'l-Emin Mahmud Kemal'in bazen değerlendirmelerine duygularını karıştırdığı belirlenmiştir. Eserinde kendi hayat hikâyesine de yer veren Kemal İnal bu yönüyle Lâtîfî Tezkiresi'nden ayrılır. Lâtîfî, eserini hatime kısmıyla tamamlarken Kemal İnal'ın eseri ise takrizler ile hitama erdirilir. Bu açıdan da bir farklılık sözkonusudur. Hem Lâtîfî hem de Kemal İnal sade bir dil kullanmışlardır. Bilgi verilmesi amaçlanan eserlerde sade bir dilin tercih edilmesi kaçınılmazdır. Klasik edebiyatının sona erdiği, batılılaşmanın etkisinin iyice arttığı bir yüzyılda eserini kaleme alan İbnü'l-Emin, eserinde biraz daha modern bir biyografi anlayışına yaklaşırken klasik tezkire anlayışından da tamamen uzaklaşmamıştır. Latîfî ise kendinden önce bu tür biyografi içerikli eser yazan kişiler fazla olmadığından kendi biyografi anlayışını sergileyerek klasik tezkire geleneği içerisinde yer edinmiştir.

KAYNAKÇA

AYVERDİ, İlhan (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

CANIM, Rıdvan (2000). *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

ERVERDİ, Ezel; KUTLU Mustafa; KARA İsmail (1998). *Son Asır Türk Şairleri*, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eseler/Terimler, C. 8, s.35

İSEN, Mustafa (2010). *Tezkireden Biyografiye*, İstanbul: Kapı Yayınları.

KARATAŞ, Turan (2004). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: 2. baskı, Akçağ Yayınları.

KILIÇ, Filiz; AKSOYAK, İsmail Hakkı; EYDURAN, Aysun (2002). *Şair Tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yayınları.

MERMER Ahmet; KOÇ KESKİN, Neslihan (2005). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

OLGUN, Tahir (1973). *Edebiyat Lügati*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1999, 2000, 2002, 2013). *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlü'ş-Şuarâ)*, (Haz: Müjgan Cunbur, C. 1, m. Kayahan Özgül C. 2, Hidayet Özcan C. 3, İbrahim Baştuğ C. 4, Ayşegül Celepoğlu C. 5) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.